

tim ex industria dæmonum, ut supra declaratum est.

CAPUT VI.

QUAM SIT GRAVIS CULPA IDOLOLATRIÆ, ET QUÆ PŒNA ILLI IMPOSITA SIT.

1. *Idololatria est peccatum gravissimum ex suo genere. — Primus modus idololatriæ.* — Quod ad culpam attinet, constat hoc esse gravissimum peccatum ex genere suo. Hoc de fide certum est, et evidens lumine naturali, ut omnes Theologi sentiunt cum D. Thoma, dicta q. 94, art. 2 et 3. Ad explicandam vero hanc malitiam, et varios ejus gradus, distinguendi sunt tres modi supra insinuati, quibus committi potest hoc peccatum. Primus est, quando ex infidelitate mentis proeedit, et ex errore circa Deorum multitudinem, et tunc manifesta est hujus peccati gravitas; tum quia ita sentire de Deo gravissimum peccatum est; ergo errorem illum exterius profiteri, etiam est gravissimum peccatum: sed illa idololatria tunc est quædam professio falsæ fidei, et existimationis de Deo; ergo. Tum etiam quia tale peccatum est directe et formaliter contra honorem Deo debitum; nam sicut divina excellentia singularis est, ita etiam postulat singularem cultum et honorem; ergo contra illius honorem directe fit, quoties incommunicabile nomen Dei, et consequenter incommunicabilis honor, alteri, quam vero Deo, communicatur.

2. *An possit intervenire ignorantia invincibilis circa multitudinem Deorum. — Resolvitur quæstio.* — Sed quæres an in hujusmodi errore possit invincibilis ignorantia intervenire. Aliqui enim simpliciter negant, quia tale crimen tam aperte repugnat lumini naturæ, ut nulla possit esse excusatio sufficiens talis erroris. Alii absolute affirmant, quia de tota fide, atque adeo de Deo ipso vero et uno potest dari invincibilis ignorantia, ut sumitur ex Divo Thoma 2. 2, q. 10, a. 1, quia licet Deus possit evidenter cognosci lumine naturæ, non tamen adeo facile, quin vel doctrina, vel inquisitio sufficiens necessaria sit; potest autem utraque deesse absque hominis culpa; ergo tunc poterit esse ignorantia invincibilis. Verum tamen hæc quæstio ad materiam de fide magis spectat. Et ideo breviter dico, si quis habeat aliquam cognitionem unius Dei, et erret putando esse alios deos, quibus divinus cultus tribuendus sit, nullo modo posse per ignorantiam invin-

cibilem excusari. Sic enim dicit Apostolus, ad Roman. 1, fuisse inexcusabiles philosophos, qui cum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt, etc., quia ipsamet existimatio unius veri Dei erat sufficiens ad illam ignorantiam et deceptionem expellendam, si vellent advertere. Nam qui credit et recognoscit esse in re publica unum supremum regem, quomodo ignorare potest peculiarem honorem, illi debitum, non esse alteri tribuendum? At vero si quis omnino ignoret Deum verum, et unitatem ejus, excellentiamque supremi numinis, pro ratione talis ignorantia excusabitur vel a culpa, vel a tanta culpa colendi plures Deos. Hoc constat, quia, si illa ignorantia culpabilis sit, non excusabit quidem culpam, tamen quatenus ignorantia est, aliquo modo minuet illam; si vero contingat ignoquantiam esse invincibilem, excusabit omnino culpam, ut constat. An vero id possit contingere, in materia de fide dicitur ex professo. Nunc dico, vel illam nunquam dari, vel saltem esse rarissimam, et non posse inveniri nisi in homine adeo rudi, ut vix censeatur habere plenum usum rationis, præsertim in his superioribus rebus. Ut contingere potest in aliquo gentili, qui et nullam rectam instructionem habet, neque perse philosophari valet, ut multi nunc inveniuntur in Æthiopia, Brasilia, et aliis similibus regionibus.

3. *Secundus modus peccandi per idololatriam.* — Secundus modus peccandi per idololatriam esse potest sine propria mentis infidelitate, cum affectu tamen tribuendi divinum honorem alteri quam Deo vero. Ut si quis credens dæmonem non esse Deum, velit illi exhibere sacrificium, aut aliquid simile, animo honorandi ipsum, ut eum sibi habeat propitium. Et circa hunc modum refert Div. Thomas, dicto articulo 2, veterum sententiam asserentium hoc non esse malum, quia idem honor, præsertim externus, qui Creatori tribuitur tanquam debitus, potest sine culpa simul tribui creaturæ propter aliquam insignem excellentiam ejus vel propter aliquod commodum. Sed hoc non solum est hæreticum, sed etiam contra rationem naturalem; quia cum adoratio debeatur ratione excellentiæ, ubi est propria et incommunicabilis ratio excellentiæ, etiam debet esse incommunicabilis adoratio; excellentia autem et ratio adorandi Deum unica est, et incommunicabilis puræ creaturæ; ergo et adoratio, quam latriam vocamus. Quæ ratio non solum probat de interna adoratione, sed etiam de externa, quæ

ad Deum specialiter determinata est, ut illius singularem excellentiam et dominium significat, qualis est sacrificium: et ideo sacrificium offerre creaturæ tam intrinsece malum est, sicut verbis confiteri illam esse verum Deum, ut ait Augustinus, lib. 10 de Civitat., cap. 19. Unde sicut esset crimen læsæ majestatis humanæ in uno regno, alium ut regem recognoscere præter verum regem, saltem exterioribus signis regium honorem ei deferendo, ita est crimen læsæ majestatis divinæ divinum honorem creaturæ tribuere, præsertim animo et affectu honorandi illam.

4. *Prior idololatriæ modus comparatur cum hoc secundo in gravitate. — Objectio. — Responsio.* — Quin potius si hunc secundum idololatriæ modum cum primo comparemus, videtur hic esse damnabilior, quia est cum certa scientia et cognitione Dei, et ideo majorem contemptum et formaliter mendacium perniciosum involvit. Unde, licet prior peccandi modus sit deterior quantum ad id quod supponit, scilicet, infidelitatem et errorem, nihilominus quoad id quod formaliter ponit, id est, quoad propriam culpam religioni contrariam, pejor est ratione modi hic posterior modus peccandi, quam prior. Sicut Div. Thomas 2. 2, quæst. 10, art. 6, dixit simpliciter gravio-rem infidelitatem committi per hæresim, quam per paganismum, quia illa est cum majori cognitione veritatis et repugnantia ejusdem fidei, ut declaravit Augustinus, lib. 21 de Civit., cap. 25, ita in præsentia, ex genere suo gravius est peccatum idololatriæ hoc secundo modo commissum, quam primo. Accedit, quod vix potest aliquis sciens, aut credens soli vero Deo esse latriam tribuendam, velle illam ex animo tribuere creaturæ, nisi ex Dei odio, et ad vindictam sumendam de illo, sicut operantur dæmones et damnati. Qui modus operandi et supponit summam perversionem voluntatis, et illam participat. Dices posse interdum id fieri sine tali odio, aut intentione vindictæ, ex adulatione quadam, vel ex concupiscentia, aut timore inordinato, sicut posset accidere in simili crimine læsæ majestatis humanæ. Respondetur hoc esse verum de tertio modo idololatriæ ficto animo, de quo statim dicetur; nam ille satis est ad fines prædictos, nec inter homines plus invenitur; at vero hic loquimur de adoratione ex intentione et affectu, quæ ad solam adulationem, vel ad satisfaciendum affectui alterius necessaria non est; et ideo regulariter, quando talis adoratio fit ex animo, et contra veritatem cognitam, maxime vide-

tur procedere ex odio Dei, vel ex formali contemptu illius, licet non repugnet etiam fieri ex indiscreta et voluntaria adulatione, assentatione, vel alio simili affectu.

5. *Tertius idololatriæ modus, quando exhibetur externum signum sine errore intellectus, et sine affectu colendi.* — Tertius modus committendi idololatriæ peccatum, est sine errore intellectus, et sine affectu colendi creaturam ut Deum, sed solum exhibendi signum externum adorationis soli Deo debitæ cum exteriori significatione adorandi creaturam sine intentione cultus. Sicut de Seneca refert Augustinus, libr. de Civit., capit. 6; et de Platoniceis, lib. 10, capit. 1, et de Cicerone Lactantius, lib. 2 de Orig. error., c. 3. Qui philosophi et multi alii in hoc etiam videntur errasse, quod non putarunt hunc modum idololatriæ pravum esse, quando fit ob civilem causam, vel saltem (ut alii voluerunt) quando fit necessitate urgente, ad vitandum gravissimum malum mortis, vel aliud æquivalens. In quem errorem lapsi sunt etiam antiqui philosophi, ut testis est Augustinus, lib. de Vera Relig., c. 5, et lib. 6 de Civitat., cap. 10. Et idem secuti sunt antiqui hæretici, ut testatur Div. Thomas, dicto art. 2. Sed hic error ex professo impugnatur in materia de fide, ubi ostenditur non solam fidem esse de necessitate salutis, sed etiam fidei confessionem, juxta illud ad Roman. 10: *Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem.* Illa autem idololatria externa, licet ficta, est contra fidei confessionem; nam est confessio alterius Dei, et consequenter continet negationem veri Dei; nam duo simul esse non possunt. Unde etiam illa fictio est religioni contraria; tum quia continet perniciosum mendacium contra Dei honorem, scilicet, quod alter sit Deus, ut Div. Thomas recte dixit; tum etiam quia, qui sic colit falsos Deos, decipit alios perniciose, quia yeraciter eum agere existimant, ut Augustinus supra dixit, unde gravissimum scandalum in eis generat. Et ideo Eleazarus sanctissime respondet, 2 Mach. 6, præmitti se potius velle in sepulchrum, quam tale peccatum committere: *Non enim ætati nostræ dignum est (inquit) fingere, ut multi adolescentium arbitantes Eleazarum nonaginta annorum transisse ad vitam alienigenarum, et ipsi propter meam simulationem, et propter modicum corruptibilis vitæ tempus decipiantur, et per hoc maculam, atque execrationem meæ senectutis conquiram.* Est igitur sine ulla dubitatione gravissimum hoc pecca-

tum, et divino honori ac religioni valde contrarium. Unde Christus Dominus, Matth. 10, aiebat: *Omnis, qui confitebitur me coram hominibus, confitebor et ego eum coram Patre meo, qui in caelis est: qui autem negaverit me coram hominibus, negabo et ego eum coram Patre meo, qui in caelis est.*

6. *Probatur externam idololatriam esse malam. — Dubia aliquot proponuntur. — Enodantur.* — Denique ratio est manifesta, quia hujusmodi actus externae idololatriæ est intrinsicè malus; nam est mendacium perniciosum, Deo injuriosum, et hominibus valde scandalosum; ergo, quocumque respectu timoris vel amoris humani factum, semper malum est, et religioni contrarium. Dices: quomodo potest actio exterioris adorationis ad peccandum sufficere, si voluntas desit, cum ratio peccati in voluntate sit? Item illa non est vera idololatria, sed ficta; ergo nec est verum peccatum, sed apparens. Item alias esset idololatra tragædus, qui theatro exterius exhibet divinum honorem alteri repræsentanti personam Jovis, quod constat esse falsum. Sequela vero patet, quia ibi exhibetur actio externa honoris absque voluntate. Respondetur ad primum, hoc peccatum non committi sine voluntate, quia illa actio exterior voluntarie exhibetur, licet fiat sine intentione honorandi. Unde ad secundum dicitur, illud esse verum peccatum externæ idololatriæ, licet desit interior, respectu cujus illa exterior actio dicitur ficta idololatria, quia falsam significationem habet, non quia veram malitiam non habeat. Ad tertium vero negatur sequela, quia tragædus etiam exterius non serio exhibet honorem, sed solum repræsentat qualiter exhiberi solet: de ratione autem hujus fictæ idololatriæ est, ut exterius serio exhibeatur, profitendo exterius vere et animo exhiberi, etiamsi falso et cum mendacio id fiat.

7. *Utrum hic tertius modus excedat præcedentes in gravitate. — Resolvitur quæstio.* — Hic vero inquiri potest comparando hunc modum idololatriæ ad præcedentes, in quo illorum gravior malitia reperiatur. Videri enim potest hoc ultimum genus peccati esse gravissimum inter dictos idololatriæ modos. Nam imprimis includit totam malitiam superstitionis, idololatriæ, et deinde fit ex certa scientia, et non ex ignorantia, in quo excedit primum peccandi modum; ac denique addit perniciosum mendacium, in quo excedit secundum modum peccandi. Unde Augustinus, lib. de Civit., c. 10, dicit Senecam eo damnabilis

coluisse idola, quo id mendaciter agebat. Nihilominus certum est hunc postremum peccandi modum non esse tam gravem, sicut secundum. Probatur, quia secunda est vera idololatria, hæc tertia est tantum simulata. Item illa est formaliter in ipsomet affectu, a quo gravitas malitiæ maxime dependet; hæc vero est tantum in voluntaria exhibitione externi signi honoris sine affectu honorandi. Item in utroque illo modo idololatriæ invenitur mendacium non solum materiale, sed etiam formale, quia utroque modo attribuitur exterius divina excellentia illi, in quo non existit. Quod si aliqua major ratio mendacii in tertio modo invenitur, non auget malitiam, sed potius minuit, quia minus malum est falso ostendere affectum honorandi idolum, quam talem affectum habere, et opere ostendere. Denique ratio scandali respectu aliorum non minus in secundo modo, quam in tertio reperitur, ut constat.

8. Unde Augustinus, in citato loco, non loquitur de sola ficta adoratione idolorum tertio modo facta, sed de quacumque mendaci adoratione falsi Dei, etiamsi absque existimatione divinitatis in re sic adorata fiat: nam verisimile est Senecam, de quo ibi Augustinus loquitur, ex animo adorasse idola gentium, quamvis certo sciret Deos non esse. Vel certe mens Augustini fuit dicere, peccatum Senecæ in particulari, gravius fuisse quam peccatum communis populi adorantis eadem idola, ob circumstantiam graviorem scandali, quod ex actu talis personæ sequebatur, et non ex aliis. Hoc autem accidentarium est; nos vero loquimur per se, et comparatione facta ad easdem personas, ac cæteris paribus. Comparando autem inter se primum, et tertium modum colendi idola, videntur se habere sicut excedens et excessus: nam primus excedit, tum quia supponit infidelitatem in tali persona; tum etiam quia includit affectum verum adorandi falsum Deum. Tertius autem modus excedit, quia est peccatum ex certa scientia, et non ex ignorantia, sicut primus: et consequenter quia regulariter et ordinarie fit cum majori scandalo propter circumstantiam personæ. Unde dicendum videtur per se, et intra gravitatem superstitionis, in primo modo esse majorem malitiam; per accidens vero et propter nocuum proximi posse tertio modo gravius peccari contra charitatem; et ratio utriusque partis facile constat ex dictis.

9. *Utrum idololatria sit gravius peccatum omnibus aliis. — Comparatur cum peccatis,*

theologicis virtutibus oppositis. — Ulterius vero fieri potest comparatio inter idololatriæ peccatum in tota latitudine sua spectatum, in supremo gradu malitiæ, quem intra suum genus habere potest, ad omnia alia peccata aliis virtutibus, etiam theologicis, contraria. Unde potest secundo inquiri, an idololatria sit gravius peccatum, quam cætera omnia aliis virtutibus vel ipsi religioni opposita. Et quidem inter peccata religioni contraria, omnes Doctores communiter fatentur hoc esse maximum, quia est crimen læsæ majestatis divinæ, maxime contrarium singulari ejus excellentiæ et honori. Unde non est etiam difficile creditu, quod sit ex suo genere gravius quam cætera peccata virtutibus moralibus opposita, ut ex dicendis magis patebit. Sed difficultas est, comparatione facta ad peccata opposita theologicis virtutibus. Aliqui enim Thomistæ id etiam contendunt, eo quod D. Thomas, dicta quæst. 94, art. 3, in corpore, simpliciter dixerit idololatriæ peccatum secundum se, et ex parte ipsius peccati, id est, ex vi suæ speciei, gravissimum esse inter omnia peccata, quæ contra Deum committuntur, quia idololatria, quantum est in se, facit alium Deum in mundo, minuens divinum principatum; et in solut. ad 1, defendere conatur, non solum veram idololatriam, sed etiam fictam, excedere infidelitatem in malitiæ gravitate; et idem sentit de desperatione, et odio Dei, nam de illis omnibus argumentum procedebat. Et ita exponit et sentit Cajetanus, dicens idololatriam esse gravius peccatum, quam odium Dei et infidelitatem, quia utrumque includit, *quoniam utriusque protestatio est. Colens namque idola* (inquit), *quantum in se est tollit a Deo suam singularem excellentiam, qua solus Deus est, hæc est autem sua deitas, quod ad odium Dei spectat; et negat hujusmodi singularitatem, quod ad infidelitatem spectat.*

10. *Displicet Cajetani opinio.* — Verumtamen hæc sententia mihi non probatur: quia vel Cajetanus loquitur de proprio ac formali odio Dei, propriaque infidelitate, vel loquitur de interpretativo odio et infidelitate. In utroque autem sensu, vel ratio assumit falsum, vel male infert, vel utrumque defectum committit; ergo. Probatur minor quoad priorem partem; tum quia, ut ex dictis facile intelligi potest, primum idololatriæ modus procedit quidem ex infidelitate, non ex odio Dei; nam vel idololatra ignorat omnino verum Deum, et ita non potest illum proprie ac formaliter odio habere, quia voluntas non fertur in incogni-

tum; vel cognoscit aliquo modo Deum supremum, errat tamen credendo cum illo esse aliquos Deos dignos divino honore, et tunc licet non repugnet odisse supremum Deum, id tamen necessarium non est ut colat inferiores Deos, ut per se notum videtur, et de Platone ac aliis philosophis Augustinus refert. E contrario vero, in secundo modo idololatriæ, non præcedit infidelitas nec speculativus error intellectus; odium autem Dei, licet præcedere possit, et regulariter fortasse ita sit, non est tamen in rigore necessarium. Nam pro suo arbitrio potest quis velle tribuere divinum honorem ei quem scit non esse verum Deum, propter alia inferiora motiva humana, sine formali odio veri Dei, ut paulo antea declaravi. Accedit, quod ratio Cajetani non probat, idololatriam includere formaliter odium Dei, sed tantum interpretative, ut consideranti facile patebit.

11. *Solutio. — Impugnatur.* — Responderi autem potest ex eodem Cajetano, licet idololatria, ex genere tantum spectata, non includat formale odium Dei, idololatriam tamen summam, id est, summe perversam procedere ex summo et formali odio, et idem esse de infidelitate et desperatione; unde concludit, comparando summum ad summum, gravius peccatum esse idololatriæ, quia includit reliqua, et addit aliquid. Sed hoc modo aperte committitur defectus in illatione; nam licet peccatum aliquod fiat ex odio Dei, non ideo est majus quam odium, ut licet furtum fiat propter mœchiam, non ideo est majus peccatum quam intentio mœchiæ, ut est per se notum. Est autem eadem ratio in præsentibus, quia licet idololatria procedat ex odio Dei, semper manent peccata formaliter et specie distincta; inde enim solum fit ut unum sit causa alterius, per modum actus imperantis et imperati, vel per modum intentionis et electionis; odium enim imperat irreverentiam, et tunc odium habet vim intentionis moventis ad electionem idololatriæ, ad satisfaciendum odio. Hæc autem emanatio unius ab alio non tollit distinctionem actuum inter se, nec confundit malitias quas ex propriis materiis alias habent, ut in exemplo allato de mœchia et furto manifestum est. Nam furtum propter mœchiam factum veram malitiam furti habet, specie distinctam a malitia mœchiæ, quamvis etiam illam participet per quamdam denominationem. Idem ergo cum proportionem est de idololatria procedente ex odio.

12. *Odium Dei est omnium peccatorum gra-*

rissimum.— At vero odium Dei ex suo genere est gravissimum inter omnia peccata, quia est affectus summe inordinatus, et contrarius directe excellentissimæ virtuti charitatis, ut testatur etiam D. Thomas 2. 2, q. 34, art. 2; ergo etiam quando ex tali odio imperatur idololatria, odium manet gravius peccatum quam sit idololatria. Et hæc ratio probat eodem modo de idololatria procedente ex infidelitate, maxime quia tunc infidelitas solum se habet ad idololatriam dispositive, et tanquam removens prohibens, potius quam imperative. Unde, licet idololatria addat novum peccatum ultra peccatum infidelitatis, nihilominus ambo manent distincta in rationibus suis, et suam specificam gravitatem retinent. Constat autem infidelitatem ex suo genere majus peccatum esse, quam sit idololatria, quia opponitur altiori virtuti, et quia major injuria Dei est, non adhibere illi fidem, quam honorem illi debitum alteri communicare, ut etiam ex D. Thomæ sumitur, 2. 2, q. 10, art. 3, et q. 20, art. 3; ergo.

13. *Idololatria non includit formaliter infidelitatem, neque odium Dei.*— Ex quibus intelligi potest semper esse falsum dicere, idololatriam includere formaliter infidelitatem vel odium Dei, nam, licet contingat idololatriam præhabere infidelitatem, vel odium Dei, et inde procedere ipsius idololatriam, nihilominus ipsa idololatria non includit in se formaliter alia peccata; unde hac ratione non potest dici superare illa, tanquam includens illa. Quod si comparatio fiat inter peccatum odii præcise sumptum, et ipsummet adjunctum peccato idololatriæ, sic inanis, ne dicam puerilis, est comparatio; sic enim etiam blasphemia, quatenus ex odio vel infidelitate potest procedere, dici potest gravior illis; nullus autem ita loquitur. Deinde inde etiam non concluditur major gravitas culpæ, sed multiplicatio culparum, quæ dici solet augmentum extensivum, de quo nulla poterat esse quæstio. Ac denique comparatio illo modo facta non tam est ex parte peccati quam peccatoris, qui gravius extensive peccat plura peccata committendo, quam unum tantum; at hic comparantur ipsa peccata, ut diserte divus Thomas distinguit. Quod si tandem altera pars eligatur, et dicatur idololatria includere odium non formaliter, sed participative, seu interpretative, sic nihil valet illatio, quia omne peccatum mortale includit hoc modo odium Dei, quatenus includit aversionem a Deo, et ultimum finem ponit in creatura. Unde D. Thomas, dicta q. 34, art. 2, ex hoc ipso principio con-

cludit formale odium Dei esse gravius peccatum ex suo genere quolibet alio peccato mortali, quia illud est quasi per se, ac formaliter mortale peccatum, alia vero per participationem ejus.

14. *Idololatria non excedit peccata opposita virtutibus theologis; excedit vero opposita virtutibus moralibus.*— Dico ergo peccatum idololatriæ non esse ex suo genere tam grave peccatum, sicut peccata formaliter contraria virtutibus Theologicis, ut D. Thomas in aliis locis citatis apertissime docet et probat, et ex dictis satis patet; dicitur autem esse gravissimum peccatum inter peccata opposita moralibus virtutibus. Et in hoc sensu forte locutus est D. Thomas, dicto art. 3, nam cum in prioribus locis fecisset comparisonem inter vitia contraria virtutibus Theologicis, et moralibus, eam hic supponere videtur, et solum cum vitiis moralibus collationem facere. At enim dicit aliquis verba D. Thomæ difficile illum sensum admittere, quia in corpore dicit hoc peccatum esse gravissimum inter omnia, quæ sunt contra Deum. Sed potest exponi de peccatis, per quæ fit irreverentia Deo, vel quæ sunt contra Deum, quatenus attingi potest per virtutes morales, non vero attingitur per virtutes theologicas.

15. *Gravitas extensiva idololatriæ maxima est.*— Sed urgeri ulterius possunt, quæ dicit in solutione argumentorum, præsertim ad 1 et 4; sed forte in illis solutionibus non tam intendit D. Thomas explicare intensivam gravitatem peccati idololatriæ, quam extensivam, quam censetur habere ex conjunctione et consortio aliorum vitiorum. Unde dici potest, hoc peccatum idololatriæ secundum quamdam rationem esse gravissimum, vel potius maxime periculosum. Primum, quia ordinarie pessimam habet originem, qualis est infidelitas, aut odium Dei, ut supra explicatum est. Loquimur enim de idololatria vera, et ex animo, nam ficta non habet tantam gravitatem, ut dixi, quamvis ratione scandali soleat esse gravissima, et præterea etiam sit gravissimo periculo exposita. Nam qui exterius infidelitatem profitetur, in magno periculo versatur amittendi etiam internam fidem et religionem. Solet esse præterea idololatria origo et radix fere omnium vitiorum, partim industria Dæmonum, et id, permittente Deo, in vindictam hujus gravissimæ injuriæ suæ, ut late prosequitur Paulus ad Roman. 1, partim ex natura talis vitii, quod ad alia incitat vel per modum finis, vel per modum occasionis,

ut D. Thomas dixit dicta q. 94, art. 4, ad 1. Et ob hanc causam dicitur Sapient. 14: *Initium fornicationis est exquisitio idolorum, et adinventio illorum corruptio vitæ est*; quam corruptionem Sapiens inferius explicat dicens: *Et non suffecerat errasse eos circa Dei scientiam, sed et in magno viventes inscitie bello, tot et tam magna mala appellant. Aut enim filios suos sacrificantes, aut obscura sacrificia facientes, aut insanie plenas vigiliis habentes, neque vitam, neque nuptias mundas jam custodiunt, sed alius alium per invidiam occidit, aut adulterans contristat, et omnia commista sunt, sanguis, homicidium, furtum, et cætera quæ prosequitur, et concludit: Infandorum enim idolorum cultura omnis mali causa est, et initium, et finis.* Non quod idololatria sit adæquata causa hujusmodi vitiorum; sæpe enim aliunde oriuntur, et ante ipsam idololatriam præcedunt, et illi occasionem præbent; sed quod omnia soleant ex idololatria oriri, et maximam occasionem in illa habeant.

16. *An sint alii modi idololatriæ præter tres supra numeratos.*— Tertio, inquiri potest an præter tres modos supra enumeratos, sint alii modi committendi hoc idololatriæ peccatum. Ad quod breviter respondeo, omnem propriam et formalem idololatriam in illis tribus modis contineri; causaliter tamen, seu cooperando aequaliter ad idololatriam, posse aliis modis malitiam ejus participari. Declaratur utraque pars, quia idololatria proprie vocatur, qui alteri, quam vero Deo, divinum honorem exhibet; formalis ergo et propria idololatria posita est in exhibitione talis honoris; hæc autem exhibitio honoris esse non potest, nisi vel mere externa, vel etiam interna, et hæc vel concurrente simul intellectu et voluntate, vel sola voluntate sine errore intellectus; ergo præter illos tres modos formalis idololatriæ nullus alius excogitari potest. Quod autem illa malitia possit aliis modis participari, constat ex generali principio, quod dans causam vel cooperationem alicui peccato, particeps est illius. Sic ergo Dæmon ipse, cum sibi affectat et procurat divinum honorem, idololatriæ vitium participat, licet proprie ipse idololatra non sit, nec formalem idololatriam ipse exerceat. Idemque est de tyranno, qui seipsum ut Deum adorare facit; nam, licet alium falsum Deum ipse non adoret, nec etiam seipsum, tamen, quia alios ad idololatriam inducit, et quia ipse affectat divinos honores, idololatriæ maculam

incurrit, idemque crimen læsæ majestatis divinæ committit; imo gravius in genere delinquit, quam ipsi qui eum adorant, tum quia majori superbia contra Deum elevatur, tum etiam quia in virtute et radice complectitur universa aliorum peccata.

17. Simili proportionem judicandum est de illo, qui alteri consulit idololatriam, etiamsi ipse idolum non colat, nec ex errore consulat, sed ex odio vel deceptione, nam præter alia vitia, quæ in illo actu intervenire possunt, incurrit etiam pravitatem idololatriæ; idemque est de quocumque cooperante, et moralem occasionem præbente alteri, ut idolum colat, nam hoc generale est omnibus peccatis, ut ex 1. 2 supponitur. Atque de hoc genere peccati loquitur D. Thomas 2. 2, q. 169, art. 2, ad 4, cum ait, peccare artificem fabricantem idola, vel aliqua ad cultum idololatriæ pertinentia. Hic vero sese offerebat occasio tractandi, quando in hujusmodi actionibus sit propria cooperatio, quando vero sit tantum permissio; item tractari poterat quando scandalum, quod in his operibus intervenire potest, sit activum, quando vero passivum: et an malitia illa scandali, in hac materia data, ad idololatriam pertineat, vel solum contra charitatem sit. Verumtamen hæc et similia in præsentia omitto, quia generalia sunt, et de singulis fere vitiis tractari possunt, ut constat ex citato loco divi Thomæ, et quæ ibi tractat Cajetanus. Unde generaliter quæstio hæc pertinet ad materiam de Scandalo, 2. 2, q. 43, et tractari etiam solet in 1. 2, quæst. 6, art. 3, et quæst. 73, artic. 8.

18. *De pœnis a Deo inflictis pro idololatria.*— *Infidelibus non potest statui pœna ab Ecclesia pro idololatria.*— Ultimo superest dicendum de pœna, quæ ratione hujus peccati incurritur; quod brevissime expediri potest, quia hic non agimus de pœnis, quibus Deus hujusmodi peccatum punit vel in hac vita, vel in futura, nam hoc ad humanam scientiam, vel iudicium non spectat. Tantum ergo dicere possumus, solere Deum in hac vita punire hoc peccatum subtractione gratiæ suæ, et permittendo homines labi in alia quamplurima peccata, ut ex Paulo retulimus, ad Rom. 1. Item constat Deum aliquando immittere gravissimas pœnas temporales, seu corporales hujus vitæ propter hujusmodi scelus, ut patet Exod. 32, et aliis similibus locis veteris Testamenti. Non constat autem de hujusmodi pœna certam aliquam legem esse a Deo latam, sed pro arbitrio suo interdum punire hoc pec-

catum in hac vita, interdum connivere. Pro futura autem vita, si in hac per poenitentiam non deleatur, certum est, juxta gravitatem ejus, respondere illi gravissimam inferni poenam, quam Deus ipse statuit. Omisso ergo judicio divino, et tractando de humano, advertendum est peccatum idololatriæ committi posse ab infidelibus non baptizatis, et a baptizatis hominibus. Pro prioribus, certum est nullam esse poenam ab Ecclesia latam, imo nec ferri posse, per se loquendo, quia Ecclesia non judicat de his quæ foris sunt. Posset autem hic tractari an Ecclesia possit punire hoc peccatum in idololatriis non baptizatis, vel sibi temporaliter subjectis, vel etiam non subjectis, et an tales infideles, alias liberi et nullo modo subjecti principibus christianis, possint per eos compelli ad relinquendam idololatriam, et unum verum Deum colendum. Sed hæc et similes quæstiones pertinent ad materiam de fide et infidelitate, et tractari etiam solent in materia de bello; et ideo in propria loca illas remitto.

19. *Quæ poenæ homini baptizato statuuntur, quando ex infidelitate interna idololatriam committit. — Quando solum exterius committitur idololatria, non imponi specialem poenam.* — Loquendo autem de hominibus baptizatis, qui Ecclesiæ jurisdictioni per baptismum subduntur, advertendum est, duobus modis posse hoc peccatum ab eis committi: uno modo, apostatando a fide, et ex interna infidelitate, animo et mente concepta et credita; alio modo, absque infidelitate interiori, sive ex adulatione aliqua, et ambitione humana, sive ex contemptu et odio Dei, sive tantum fide ex timore humano. Quando priori modo committitur peccatum illud idololatriæ, est etiam apostasia a fide, et professio exterior internæ infidelitatis; et ideo non est dubium quin ille sic delinquens incurrat censuras omnes et poenas latas per Ecclesiam in apostatas et hæreticos, de quibus agitur in 2. 2, q. 11 et 12. Ultra illas vero nulla est poena specialiter imposita propter talem idololatriam, seu, quod idem est, propter apostasiam a fide tali modo, id est, per actum externum idololatriæ protestatam et declaratam; nulla enim talis poena in jure aliquo reperitur. Et ideo de illis poenis non est hic aliquid addendum. Unde quando tale crimen solum committitur exterius sine interiori infidelitate, certum est, propter illud nullam specialem imponi poenam ratione idololatriæ peculiariter latam; quia, ut dixi, nulla est talis poena

lata pro vera et consummata idololatria; ergo multo minus pro ficta.

20. *An propter tale peccatum incurrantur censura lata contra hæreticos. — Pars affirmativa proponitur.* — Dubitari autem solet, an propter tale peccatum incurrantur censura et poenæ latæ contra hæreticos et apostatas? Nam Cajetanus, dicta q. 94, art. 1, simpliciter affirmat. Ratio ejus est, quia tale peccatum habet veram malitiam infidelitatis et apostasiæ exterioris: sed censura et poenæ sunt latæ pro hujusmodi culpa; ergo. Confirmat exemplo: nam si excommunicatio esset lata contra furem, qui ex metu solum furaretur contra voluntatem suam, et habens odio ipsum furtum, nihilominus excommunicationem incurreret, quia revera furtum committeret; ergo similiter, etc. Confirmari item potest, quia Ecclesia punit actus externos, non internos, de quibus illi constare non potest; sed ille actus externus vere est peccaminosus in tali specie prohibita; ergo. Contraria vero sententia, sicut communis, ita etiam verissima est, sicut tradidimus in 5 tom., disp. 4, sect. 3, n. 15, cum Navar., in Manual., cap. 11, n. 27, et aliis quos ipse refert. Et expresse tenet idem Sylvest., verb. *Apostasia*, 1, q. 1, et verb. *Hæresis*, 1, quæst. 5 et 6, qui refert Alens., 2 p. Ille vero, q. 163, memb. 2, solum dicit non esse vere apostatam, qui exterius ex metu paganorum ritus observat absque interiori infidelitate; de excommunicatione autem nihil expresse dicit. Utrumque vero expressit Angel., verb. *Apostata*, quæst. 9; Tabien., verb. *Apostasia*, q. 3; Rosel., n. 1; Armil., verb. *Hæresis*, n. 4; Simancas etiam, de Cathol. Inst., tit. 17, n. 35, optime dicit hanc esse differentiam inter hæresim et alia crimina, quod alia metu commissa nihilominus perfecta esse possunt, non vero hæresis, nisi mens etiam accedat, unde infert n. 36, qui metu lapsus est exterius, non vero corde discessit a fide, non esse puniendum hæreticorum poenis; et in eam sententiam citat Abulens. et Albertinum, in Rub. de Hæret., l. 6, q. 13, n. 67; et Brunum, lib. de Hæret., cap. 4; et idem habet Direct. Inquisit., p. 1, q. 9, commentar. 24. Denique sententiam hanc sequuntur communiter moderni Scriptores.

21. *Ratione probatur.* — Ratio autem ex dictis manifesta est, quia leges poenales restringendæ sunt, quantum rigor verborum permiserit; at hæc poenæ non feruntur nisi in infideles hæreticos vel apostatas, quales non sunt illi, qui animo non consentiunt infideli-

tati, licet opere externo illam simulent; ergo non extenduntur ad illos talium legum poenæ. Unde facile respondetur fundamento Cajetani. Falsum est enim tale peccatum habere veram malitiam infidelitatis, licet habeat aliquam veram malitiam externæ idololatriæ, vel perniciosi mendacii contra fidei confessionem. Ad primam vero confirmationem, jam est assignata differentia inter furtum et hæresim; nam furtum est perfectum in sua specie, etiamsi ex metu fiat, non vero idololatria, si deest falsa existimatio. Ad secundam vero confirmationem respondetur, licet Ecclesia non puniat actum mere internum, interdum vero non punire externum, nisi ut procedentem ab interno, ut latius in dicto loco tomi quinti explicuimus.

CAPUT VII.

DE SUPERSTITIONE DIVINATIVA, QUID SIT, ET UNDE HABEAT MALITIAM SEU DEFORMITATEM.

1. *Dividitur superstitio in divinativam, et vanam observantiam.* — Postquam de aperta et expressa idololatria dictum est, sequitur ut de tacita, seu implicita dicamus, nam hæc etiam inter superstitionis species religioni contrarias a D. Thoma et omnibus Doctoribus numeratur. Hæc autem superstitio in duas species subdividitur: una cognitionis dici potest, altera operis; communiter vero prior appellatur divinativa, posterior vero vanæ observantiæ dicitur, ut patet ex D. Thoma et interpretibus, 2. 2, quæst. 95 et 96. Ut autem communis ratio hujus superstitionis, et sufficientia dictæ divisionis intelligatur, advertendum est ex doctrina D. Thomæ 2. 2, q. 92, art. 2, et q. 95, art. 2, divinum cultum non solum ordinari ad reverentiam Deo exhibendam, quasi recognoscendo solum excellentiam divinitatis et majestatis ejus, sed etiam referri ad aliquid ab eo obtinendum, quod solus ipse præstare potest. Superstitio ergo idololatriæ expressæ opponitur reverentiæ debitæ priori modo: hæc autem superstitio tacitæ idololatriæ opponitur cultui soli Deo debito posteriori modo. Duo autem sunt, quæ homo potest a Deo velle singulariter obtinere: unum est mentis instructio in cognitione rerum occultarum, quas per suæ naturæ vires consequi non potest; aliud est effectus alicujus operationis seu effectus superantis vim causarum naturalium, quas homo suis naturalibus viribus applicare potest, sive effectus

ille sit externus et sensibilis, sive internus, qualis est affectus voluntatis. Quando ergo homo aliquid ex his duobus intendit consequi ab alio quam a Deo, et aliquid facit eo fine, superstitionem continentem idololatriam tacitam censetur committere; quæ si ordinetur ad cognitionem occultorum obtinendam, divinatio dicitur; si ad præternaturalem effectum, dicitur vana observantia, nos magiam appellabimus. Quæ omnia in discursu sequentium capitulum declarabuntur et probabuntur. Dicemus autem prius de divinatione, postea de vana observantia, seu magia.

2. Primo igitur ex dictis intelligi potest, quomodo divinatio in præsentem sumatur, et quid sit: si enim vim vocis attendamus, divinatio idem videtur esse, atque divina notio, id est, participatio quædam illius cognitionis rerum futurarum, seu occultarum, quæ divinitatis est propria. Unde juxta hanc latam etymologiam, divinatio et bona et mala esse potest: unde Cicero, lib. 1 de Divinatione, dicit divinationem esse a Divis sumptam, quia est præstantissimæ rei nomen; significat enim scientiam, seu præsentiam futurorum; et in lib. 2 addit, divinationem etiam significare vim quamdam interpretandi divina oracula et responsa. Verumtamen, quia tota hæc cognitio in Gentibus proveniebat ex virtute Dæmonis, ideo usu Scripturæ et ecclesiasticorum Doctorum divinatio fere semper in malam partem accipitur. Nam si cognitio occultorum ex Dei dono seu revelatione accipiatur, bona et sancta existit, et dicitur prophetia, vel scientia aliqua infusa. Divinatio autem dicitur, quando cognitio seu prænotio rerum futurarum seu occultarum, quæ vi naturæ ab homine cognosci non possunt, per media indebita comparatur, seu procuratur. Sic docet D. Thomas q. 95, art. 1, ex Hieronymo, in c. 3 Michææ, circa finem, dicente in Scripturis semper in malam partem sumi, juxta illud Num. 5: *Non est augurium in Jacob, nec divinatio in Israel.* Quod in laudem illius populi dictum est, in quo erat prophetia, non divinatio. Unde in eodem c. 3 Michææ, de falsis Prophetis, qui prefio divinabant, dicitur: *Nox vobis pro visione erit, et tenebræ pro divinatione.* Unde Origines, hom. 16 in Numeros, divinationem putat per antiphrasim ex contrario nomen accepisse, quasi quæ per homines Dæmonibus repletos fiat. Isidor. autem, lib. 8 Etymol., c. 9, dicit istos supersticiosos divinatores, dictos esse *divinos*, quia divinitate se plenos simulant, et astutia quadam fraudulen-